प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा प्राप्त र अप्राप्त कक्षा एकका बालबालिकाहरुको तुलनात्मक अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र संकाय स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको पाठ्यक्रम तथा मुल्याङ्कन विशिष्टिकरण विषयको आँशिक प्रयोगात्मक आवश्यकता परिपूर्तिको लागि प्रस्तुत
शोधपत्र

प्रस्तुतकर्ता
नाम : होम कुमारी पुरी
परीक्षा रोल नं.: २८००३७/२०६५
त्रि.वि. दर्ता नं.: ९-२-४०५-७ -२००१

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग
(पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन शिक्षण विषय)
कीर्तिपुर काठमाडौं
२०६९

प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा प्राप्त र अप्राप्त कक्षा एकका बालबालिकाहरुको तुलनात्मक अध्ययन होम कुमारी पुरी ४२३ २०६९

प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा प्राप्त र अप्राप्त कक्षा एकका बालबालिकाहरुको तुलनात्मक अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र संकाय स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको पाठ्यक्रम तथा मुल्याङ्कन विशिष्टिकरण विषयको आँशिक प्रयोगात्मक आवश्यकता परिपूर्तिको लागि प्रस्तुत
शोधपत्र

प्रस्तुतकर्ता
नाम : होम कुमारी पुरी
परीक्षा रोल नं.: २८००३७/२०६५
त्रि.वि. दर्ता नं.: ९-२-४०५-७ -२००१

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग
(पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन शिक्षण विषय)
कीर्तिपुर काठमाडौं
२०६९

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

शिक्षाशास्त्र, संकाय

पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग

कीर्तिपुर, काठमाडौं

सिफारिस पत्र

त्रिभुवनविश्वविद्याय, शिक्षाशास्त्र केन्द्रीयविभाग, कीर्तिपुर, स्नातकोत्तर तह, दोस्रो वर्ष, पाठयक्रम तथा मूल्याङ्कन विशिष्टिकरण विषयका छात्रा होमकुमारी पुरीले **'प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा प्राप्त र अप्राप्त कक्षा एकका बालबालिकाहरुको तुलनात्मक अध्ययन'** शीर्षकमा मेरो निर्देशनमा शोध प्रतिवेदन लेखन कार्य पूरा गर्नु भएकोले आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

मिति:२०६९/११/२८

....

प्रा.डा. प्रेमनारयणअर्याल

(शोधनिर्देशक)

पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग

कीर्तिपुर, काठमाडौं

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
शिक्षाशास्त्र, संकाय
पाठ्यक्रमतथामूल्याङ्कनविभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौं

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र संकाय केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुरमा पाठ्यक्रम तथा मुल्याङकन विशिष्टिकरण विषय लिई स्नातकोत्तर तहमा अध्ययन गर्ने छात्रा श्री होमकुमारी पुरीले यस तहको आंशिक आवश्यकता परिपुर्तिको लागि गर्नुभएको प्रारम्भिक वालविकास शिक्षा प्राप्त र अप्राप्त कक्षा १ का बालवालिकाहरुको तुलनात्मक अध्ययन नामक शिर्षकको शोधपत्र मुल्याङ्कन समितिबाट स्वीकृत गरीएको छ ।

मुल्याङ्कन समितिका पदाधिकारिहरुको नामावली

प्रा. डा. प्रेम नारयण अर्याल ....
(शोध निर्देशक)

बाह्य परीक्षक ....
किरण राम रञ्जितकार

प्रा. स्वयम् प्रकाश ज. व. रा ....
विभागिय प्रमुख पाठ्यक्रम तथा मुल्याङ्कन विभाग

मितिः २०६९/११/३०

कृतज्ञता ज्ञापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाासास्त्र संकाय “पाठ्यक्रम तथा मुल्याङकन” विशिष्टिकरण विषय अन्तर्गत स्नातकोत्तर तहको आंशिक आवश्यकता परिपुर्तिका निमित्त प्रस्तुत “प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा प्राप्त र अप्राप्त कक्षा १ का बालवालिकाहरुको तुलनात्मक अध्ययन” नामक सोधपत्रको प्रस्तावना लेखन देखी सोधपत्र लेखनको अन्त्यसम्म आफ्नो अमुल्य समय र आवश्यक मार्गदर्शन गर्नुहुने आदरणीय गुरु प्राध्यापक डा. प्रेम नारायण अर्याल ज्यू प्रति हार्दिक कृतज्ञता टक्रयाउछु । यस शोधपत्र लेखनको लागि प्रशासनिक व्यवस्थापन मिलाई दिनु हुने पाठ्यक्रम तथा मुल्याङकन विभागका विभागिय प्रमुख श्रद्धेय गुरु प्राध्यापक स्वयम प्रकाश ज.व.रा ज्यू प्रति हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।

यस अनुसन्धानको लागि हरेक अप्ठ्याराहरुमा सहयोग गर्नुहुने आदरणीय गुरु श्री बालकृष्ण अधिकारी ज्यूका साथै नमुना छनोटमा परेका विद्यालयहरुका प्रधानाध्यापकहरु, शिक्षकहरु तथा बालबालिकाहरुले जुन सहयोग गरि सुचनाहरु उपलब्ध गराई दिनु भयो उहाँहरु प्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु । त्यस्तै गरि अध्ययनको लागि आवश्यक अनुसन्धानको साधन तथा दस्तावेजहरु उपलब्ध गराउनुहुने सेतो गुरासँ राष्ट्रिय बालविकास सेवाका संस्थापक अगाथा थापा ज्यू र कार्यकारी निर्देशक मधु राजभण्डारी, सेरिड प्रशासनिक फाँटका समपुर्ण पदाधिकारीहरुलाई हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु। त्यसै गरी यस अध्ययनमा परोक्ष र पत्येक्ष रुपमा सहयोग गर्नुहुने र मेरा शुभ चिन्तकहरु मिना नेपाल, सावित्री सिलवाल, हर्षलाल तामाङ र विश्वास विडारी प्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु ।

यसैगरि मलाई कम्प्यूटर टाइप गरी सहयोग गर्नुहुने भाई दिपेन्द्र पुरी र यस अनुसन्धान तहसम्म अध्ययनको लागि वातावरण मिलाउनुहुने मेरा दाजु सुरेन्द्र पुरी र भाउजु सरिता पुरि तथा परिवारजनहरुप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

शोधसार

प्रारम्भिक बाल्यअवस्था मानव जीवनको महत्वपुर्ण अवस्था हो । नेपालमा गर्भ देखी ५ वर्षको उमेर समुह र केहि देशहरुमा ८ वर्षको उमेर समुहलाई प्रारम्भिक वाल्यअवस्थाको रुपमा लिईएको पाईन्छ। नेपालको शैक्षिक विकासको क्रममा औपचारिक शिक्षाको थालनी देखी आज सम्मका शैक्षिक संरचनाहरुलाई हेर्दा विभिन्न समयमा अनौपचारिक रुपमा बाहेक कुनै पनि औपचारिक संरचनामा प्रारम्भिक (पुर्व प्राथमिक) शिक्षाको उल्लेख भएको पाईदैन यद्यपि पुर्व प्राथमिक शिक्षाको अवधारणा भने औपचारिक शिक्षाको अवधारण भन्दा पनि अगाडि वि.सं. २००५ देखी नै मन्टेश्वरी मार्फत सुरुवात भएको पाईन्छ ।

नेपालले सबैका लागि शिक्षाको अधिकारलाई सुनिश्चित गर्न विगत केहि वर्ष अगाडि देखी नै देश भरि सरकारि र गैर सरकारि निकायहरुबाट व्यापक रुपमा प्रारम्भिक (पुर्व प्राथमिक) कक्षाहरुको विस्तारमा अभिवृद्धि गर्दै आएको पाईन्छ तर त्यसरि विस्तार भएका विद्यालयहरुले सरकारको रणनितिक योजना सफल भएका छन् वा छैनन् भनि गुणात्मक पक्षमा यथार्थ जानकारी भने प्राप्त हुन सकेको पाईएन त्यसैले प्रारम्भिक शिक्षाको गुणात्मक पक्षको यथार्थ जानकारी लिन आवश्यक ठानी “प्रारम्भिक बलविकास शिक्षा प्राप्त र अप्राप्त कक्षा एकका बालवालिकाहरुको तुलनात्मक अध्ययन ”नामक शोधकार्य तयार गरिएको हो । यस शोध कार्यले प्रारम्भिक कक्षाको अनुभव भएका र नभएका बालवलिकाहरुको तुलनात्मक अध्ययन गरि उमेर , लिंग र जातिले पारेको प्रभाव हेरी उनीहरुले कक्षा एक उर्तीण गरेपछि प्राप्त गरेको भाषिक सीपविकासको अवस्था, सामाजिक व्यवहारको अवस्था र गणितिय क्षमताको अवस्थामा पाईने भिन्नताको तुलनात्मक अध्ययन गर्दा उमेर र लिंगले त्यति ठुलो असर नपारेता पनि जतिगत कारणले गर्दा अहिले सम्म पनि त्यस ठाउँमा पुर्व-प्राथमिक विद्यालय सञ्चालन नगरेको अवस्था पाईयो। त्यसै गरि भाषिक सीप विकासको तुलनात्मक अध्ययनमा अनुभव भएकामा नभएका भन्दा बढि उपलब्धि पाईयो भने अनुभव भएका र नभएका बालवालिकाहरुको ४ ओटै सीपहरु छुट्टाएर हेर्दा अनुभव भएकाहरुले बढि अंक प्राप्त गरेको पाईयो र सबैभन्दा बढि प्रभाव लेखाई सीपमा पईयो। जसमा अनुभव भएकाहरुको भन्दा नभएकाहरुमा कम प्राप्ति भएको पाईयो । त्यसै गरि उपस्थिति र अनुशासनको क्षेत्रलाई हेर्दा अनुभव भएकाहरुमा अनुशासनको अवस्था राम्रो पाईयो भने उपस्थितिमा दुवै पक्षमा केहि फरक पाईएन ।

व्यक्तिगत सामानको जतन गर्ने सम्बन्धमा किताबमा गाता राख्नेको संख्या अनुभवीहरुमा बढि पाईयो भने पुस्तकको केरमेट गर्ने अवस्थामा कुनै भिन्नता पाईएन व्यक्तिगत सरसफाई मध्य नङको सरसफाईमा अनुभव भएकाहरुमा ५० प्रतिशतले अगाडि रहेको पाईयो भने कपडाको सरसफाईमा भने त्यति ठुलो अन्तर पाईएन त्यस्तै गरि अत्तिरिक्त क्रियाकलापमा भाग लिने पक्षमा पनि अनुभवी बालवालिकाहरु अगाडि रहेको पाईयो ।

प्रारम्भिक शिक्षाको अनुभव भएका र नभएका बालवालिकाहरुका गणितिय सीपको क्षमता विकासमा तुलनात्मक अध्ययन गर्दा संख्याको. धारणा, अंकको ज्ञान र ज्यामितिय ज्ञानमा अनुभव नभएकाहरुको तुलनामा अनुभव भएकाहरुले बढी प्राप्ति हासिल गरेको पाईयो । त्यस्तै गरि गणितका साधारण क्रियाकलापहरुमा अध्ययन गर्दा समष्टिगत रुपमा अनुभवीहरुमा अनुभव नभएकाहरुमा भन्दा बढी प्राप्ति पाईयो । छुट्टा छुट्टै पक्षको उपलब्धि हेर्दा जोड, घटाउ, गुणन र भाग मध्ये घटाउमा अनुभव विहिनले बढि राम्रो गरे भने जोड, गुणन र भागमा अनुभविहरुको राम्रो उपलब्धि पाईयो। समग्रमा हेर्दा प्रारम्भिक शिक्षाको प्रभाव गुणान र भागमा पाईयो। त्यस्तै गरि दुरि र तौलको सम्बन्धमा अध्ययन गर्दा पनि अनुभविहरुमा अनुभव विहिनमा भन्दा बढि उपलब्धि पाईयो। समग्रमा हेर्दा केहि पक्षमा अनुभव विहिनहरुले बढि प्राप्ति हासिल गरेता पनि अधिकांश पक्षमा अनुभविहरुमा राम्रो उपलब्धि पाईएको हुनाले प्रारम्भिक शिक्षाले कक्षा १ को अन्तमा प्राप्त हुने उपलब्धिमा सकारात्मक प्रभाव पारेको पाईयो ।

अन्तमा प्रारम्भिक शिक्षा प्राप्त बालवालिकाहरुमा सामाजिक व्यवहार व्यक्तिगत सामानको जतन गर्ने बानि, व्यक्तिगत सरसफाई, अत्तिरिक्त क्रियाकलापमा सहभागिता र गणितिय सीपको क्षमतामा राम्रो उपलब्धि पाईएकोले नेपाल सरकारको लगानि र सरकारि एवम् गैर सरकारि निकायहरुले सहयोग पुचाउने क्रममा एकिकृत रुपमा प्रारम्भिक शिक्षाको विस्तार र गुणत्मकतामा जोड दिनु पर्ने देखीन्छ र सम्पुर्ण अभिभावक वर्गहरुले पनि प्रारम्भिक बालविकास सम्बन्धि सचेत भई आफ्ना बालबालिकाहरुलाई प्रारम्भिक शिक्षा दिने विद्यालयमा भर्ना गराउन समयमा नै ख्याल पुचाउनु पर्ने देखिन्छ ।

विषय सुची

पृष्ठ संख्या

सिफारिस क

स्वीकृत पत्र ख

कृतज्ञता ज्ञापन ग

शोधशार घ

विषयसुची च

तालिका सुची ज

संक्षिप्त रुप झ

परिच्छेद एक- पृष्ठभुमि १

१.१ शिक्षाको विकासक्रम र नेपालको शैक्षिक संरचना १

१.१.१ पुर्व-प्राथमिक शिक्षाको परिचय ४

१.१.२ पुर्व-प्रथमिक शिक्षाको औचित्य ६

१.१.३ पुर्व-प्राथमिक शिक्षामा प्रचलित चिन्तनहरु ८

१.२ अध्ययनको औचित्य ८

१.३ समस्याको कथन १०

१.४ अनुसन्धानात्मक प्रश्नहरु १२

१.५ अध्ययनको उद्देश्य १२

१.६ अध्ययनको परिसीमा १२

१.७ अध्ययनमा प्रयोग भएका मुख्य मुख्य शब्दहरुको परिभाषा १३

परिच्छेद दई -सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन/समीक्षा **१४**

२.१ सम्बन्धित साहित्यको समिक्षा १४

२.२ पुर्व अनुसन्धानहरुको समीक्षा १७

२.३ प्रारम्भिक/पुर्व-प्राथमिक शिक्षाको विकासमा भएको राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय कानुनी प्रयासहरुको समिक्षा २२

क) नेपालमा पुर्व-प्राथमिक शिक्षामा भएका प्रयासहरुमो समीक्षा २२

ख) पुर्व-प्राथमिक शिक्षाको विकासमा भएका अन्तराष्ट्रिय कानुनी प्रयासहरुको समिक्षा २४

२.४ अध्ययनको अवधारणात्मक ढाँचा २८

परिच्छेद तीन -अध्ययन विधि २९

३.१ अनुसन्धानात्मक ढाँचा २९

३.२ जनसंख्या तथा नमुना छनौट २९

३.३ तथ्याङक संकलनका स्रोतहरु ३०

३.४ तथ्याङक संकलनका साधनहरु ३०

३.४.१ प्रश्न पत्र निर्माण ३१

३.४.२ विद्यार्थी अवलोकन फाराम ३२

३.४.३ साधनको वैधता निर्धारण ३२

३.४.४ तथ्याङ्कको विश्लेषण र व्याख्या ३२

परिच्छेद चार- तथ्याङकको व्याख्या र विश्लेषण ३४

४.१ नमुना छनौटमा परेका विद्यार्थीहरुको विवरण ३५

४.२ अध्ययनको छनौटमा परेका वालबालिकाहरुको लिंग अनुसारको विवरण ३६

४.३ अध्ययनको छनौटमा परेका वालबालिकाहरुको जातिअनुसारको विवरण ३६

४.४ भाषिक सिप विकास ३७

४.५ सामाजिक व्यवहारमा देखिएको भिन्नता ३९

४.६ व्यक्तिगत सामानहरुको जतन गर्ने वानिमा देखीएको भिन्नता ४१

४.७ व्यक्तिगत सरसफाईमा पारेको भिन्नता ४३

४.८ पुर्व- प्राथमिक शिक्षाले वालबालिकाहरुको अत्तिरिक्त क्रियाकलापमा सहभागिता
हुने क्रममा पारेमो प्रभाव ४४

४.९ गणितीय सीप विकासको विवरण ४६

परिच्छेद पाँच -प्राप्ति निष्कर्ष र सुझावहरु ५०

५.१ प्राप्ति ५०

५.२ निष्कर्ष ५३

५.३ सुझावहरु ५४

तालिका सुची

नं	तालिका	पृष्ठ
४.१	अध्ययनको छनौटमा परेका बालबालिकाहरुको उमेर अनुसारको विवरण	३५
४.२	अध्ययनको छनौटमा परेका वालबालिकाहरुको लिंग अनुसारको विवरण	३६
४.३	अध्ययनको छनौटमा परेका वालबालिकाहरुको जातिअनुसारको विवरण	३६
४.४	भाषिक सीप विकास	३८
४.५	बालबालिकाहरुको अनुशासनमा देखिएको भिन्नता	४०
४.६	व्यक्तिगत सामानहरुको जतन गर्ने वानिमापुर्व प्राथमिक शिक्षाको प्रभाव	४२
४.७	व्यक्तिगत सरसफाईमा पारेको भिन्नता	४३
४.८	बालबालिकाहरुको अतिरिक्त क्रियाकलापमा पाइएको भिन्नता	४५
४.९	संख्याको धारणा, अंकको ज्ञान र ज्यामीतिय ज्ञानमा पुर्व- प्राथमिक शिक्षाको प्रभाव	४७
४.१०	गणितका साधारण क्रियाबाट देखिएको भिन्नता	४८
४. ११	दुरी र तौलको धारणमा प्रारम्भिक शिक्षाको प्रभाव	४९

संक्षिप्त रुप

वि.सं.	विक्रम सम्वत्
शै.व.	शैक्षिक वर्ष
पू.प्रा.	पुर्व प्राथमिक
गा.वि.स.	गाउँ विकास समिति
प्र.अ	प्राधानाध्यापक
के.जी.	किन्डरगार्टेन